

กลุ่มภารกิจจดหมายเหตุและสารนิเทศท้องถิ่น

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยแม่โจ้

NORTH CLIPPING 2554/ 00100

ชื่อหนังสือพิมพ์ เชียงใหม่นิวส์	วันที่ 21 ส.ย. 2550	ปีที่ 17	ฉบับที่ 5019	หน้า 5
---	-------------------------------	--------------------	------------------------	------------------

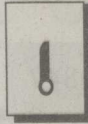

⁶⁶กวนข้าวทิพย์⁹⁹สืบสาน ประเพณีโบราณ

ชื่อหนังสือพิมพ์	วันที่	ปีที่	ฉบับที่	หน้า
เชียงใหม่นิวส์	21 ส.ย. 2550	17	5819	5

เมื่อถึงช่วงฤดูร้อน ต้นเดือนเมษายน เป็นสัญญาณบอกให้เราว่าถึงเทศกาลสงกรานต์แล้ว หรือทางภาคเหนือเราเรียกว่า “เทศกาลปีใหม่เมือง” ในวันสงกรานต์ตามประเพณีไทยแล้ว

ประชาชนทั่วไปจะเล่นน้ำสงกรานต์กันอย่างสนุกสนานเพื่อคลายร้อน นอกจากนั้นสิ่งสำคัญคือ พิธีรดน้ำดำหัวผู้อาวุโส

ผู้ที่เราเคารพนับถือ และความเป็นสิริมงคลในวันสงกรานต์ หากพูดถึงเทศกาลสงกรานต์ก็จะมีประเพณีต่างๆ มากมาย หนึ่งในประเพณีที่น่าสนใจคือ ประเพณีกวนข้าวทิพย์ ของ อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง ซึ่งจัดขึ้นปีนี้เป็นปีที่ 2 ภายใต้โครงการวิจัย “การสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรม เจ้าพ่อขุนตาน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนบ้านห้างฉัตร จ.ลำปาง” ประเพณีกวนข้าวทิพย์แต่เดิมเป็นประเพณีของทางภาคกลาง แต่ระยะหลังจะเห็นว่าการกวนข้าวทิพย์ในทุกพื้นที่ เพราะเป็นพุทธพิธีโบราณ และสื่อถึงให้เห็นถึงความสมครสมานสามัคคีความเสียสละของคนในชุมชน

ประเพณีกวนข้าวทิพย์ พุทธประเพณีโบราณ จัดทำขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เป็นการอนุรักษ์และให้เยาวชนรุ่นหลัง ได้เรียนรู้และเห็นคุณค่าของประเพณีไทย เพื่อสืบสานพุทธพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ และเคร่งครัด ตามแบบฉบับพิธีโบราณ

วันที่ 12 เมษายน 2550 เป็นวันสำคัญอีกวันหนึ่ง เราได้มีโอกาสได้ไปร่วมงานประเพณีกวนข้าวทิพย์ ที่จัดขึ้น ณ วัดห้างฉัตร อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง ผู้คนจำนวนหนึ่งใน อ.ห้างฉัตร ได้มารวมตัวกันอย่างพร้อมเพรียง โดยมีเจตนาเดียวกันคือ ต้องการทำบุญเพื่อความเป็นสิริมงคลในชีวิต รวมถึงความศรัทธาและความศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในตัวพิธีกรรมกวนข้าวทิพย์แห่งนี้

ตามประวัติความเป็นมาของประเพณีกวนข้าวทิพย์ ในเรื่องความเชื่อของข้าวทิพย์มีอยู่ว่า การกวนข้าวทิพย์มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งจัดเป็นงานใหญ่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 โปรดให้มีการกวนข้าวทิพย์และจะใช้ เฉพาะลูกยาเธอฝ่ายใน เป็นผู้ทำการกวนข้าวทิพย์ดังกล่าว จึงได้เป็นพระราชพิธีต่อมา

ข้าวทิพย์ ก็คือข้าวมธุปายาส ซึ่งหุงขึ้นด้วยน้ำมันสดที่นางสุชาดาได้นำมาถวายพระสมณโคดม หลังทรงเลิกบำเพ็ญทุกขกิริยา ซึ่งได้รับไว้และทรงฉันในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 และในวันนั้นก็สำเร็จโพธิญาณ เป็นพระอรหันต์ สำหรับข้าวทิพย์จะประกอบด้วย ข้าว ถั่ว งา น้ำตาล นม เนย มะพร้าว และเมล็ดพืชต่างๆ รวมแล้ว 29 ชนิด ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความหมายอันเป็นสิริมงคลทั้งสิ้น

ข้าวทิพย์ เป็นอาหารที่รวมโภชนาการต่างๆ ไว้ พร้อมบริโภคร แล้วจะได้รับประโยชน์ มีคุณค่าทางอาหารครบถ้วนตามหลักโภชนาการสมกับเป็นข้าวทิพย์ รวมอเนกรสยาที่จะทำขึ้นบริโภคได้ เมื่อผู้ใดได้บริโภคแล้ว จะทำให้มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ มีคุณค่าทางอาหารคงอยู่ในตัวได้นาน

ขั้นตอนวิธีการกวน จะต้องให้สาวพรหมจารี 3 คน ที่เป็นลูกคนหัวปี คนกลาง คนเล็ก ภายในมณฑลพิธี มีข้อห้ามหลายอย่าง เช่นห้ามดื่มสุรา ห้ามรับประทานอาหาร ห้ามสวมรองเท้า ห้ามผู้มีโรคภัยสังคมรังเกียจ และห้ามหญิงที่มีประจำเดือน หรือมีครรภ์เข้าไปพิธีโดยเด็ดขาด

ชื่อหนังสือพิมพ์	วันที่	ปีที่	ฉบับที่	หน้า
เสียงใหม่นิวส์	21 ต.ย. 2550	17	5819	5

คุณตาทันจันท์ อริยะสม อายุ 70 ปี เป็นผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เป็นคนหำจัดกร โดยกำเนิด มีความรู้ในเรื่อง พิธีกรรมข้าวทิพย์เป็นอย่างดี และก่อนที่จะมีพิธีกรรมข้าวทิพย์ ได้ เล่าถึงขั้นตอนการเตรียมงานว่า

ก่อนที่จะมีพิธีกรรมข้าวทิพย์ เราได้มีการประชุมร่วมกันกับคนในหมู่บ้านก่อน 1 เดือน ถึงการเตรียมงาน เตรียมเรื่องคน และสถานที่ จะมีการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบโดยชัดเจน และที่สำคัญจะแบ่งกันว่าสิ่งของเครื่องปรุงที่จะนำมาทำพิธีในวันงาน ว่าต้องมีใครเอาอะไรมาบ้าง ตามกำลังศรัทธาแต่ละคน เพื่อให้ได้เครื่องกวนครบ 100 สิ่ง

พิธีกรรมข้าวทิพย์ในแต่ละพื้นที่ อาจจะมีความแตกต่างกันไป ตามสภาพพื้นที่ ของท้องถิ่นนั้นๆ อาทิเช่น เครื่องปรุง หรือของที่จะนำมาใช้ในการกวนข้าวทิพย์อาจเป็นของ ที่ได้จากในพื้นที่นั้นๆ ตามสภาพฤดูกาล เฉกเช่นเดียวกับ พิธีกรรมข้าวทิพย์ของชุมชนใน อ.หำจัดกร จ.ลำปาง ก็จะยึดในขนบธรรมเนียมตามประเพณีที่มีมาแต่โบราณ จะใช้เครื่อง กวนทั้งหมด 100 สิ่ง แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ คือ

มะพร้าว ได้แก่ มะพร้าวแห้ง มะพร้าวอ่อน น้ำมันมะพร้าวทั้ง 2 (แก่-อ่อน) ดาล ได้แก่ น้ำตาลกรวด น้ำตาลหม้อ น้ำตาลปีบ กล้วย ได้แก่ กล้วยไข่ กล้วยน้ำว่า กล้วย หักมูก กล้วยหอมทอง กล้วยหอม เชียวอ้อย ได้แก่ น้ำอ้อยก้อน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยสด (อ้อยดำ -อ้อยแข็งก็ได้) น้ำขมิ้น ข้าว ได้แก่ ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ข้าวไร ข้าวเหนียวดำ ข้าวดอก ลูก เดียว ข้าวเหนียว ข้าวเม่า ถั่ว ได้แก่ ถั่วดำ ถั่วขาว ถั่วแดง ถั่วแมงดา ถั่วราชมาส ถั่วเหลือง ถั่วทอง ถั่วเขียว ถั่วลิสง เมล็ดถั่วลิสงเตา เมล็ดถั่วฝักยาว เมล็ดถั่วแปบ เมล็ดถั่วพู งาม ได้แก่ งามดำ งามขาว งามลิ้นเล็ก (งามหอม) เม็ดแมงลัก มัน ได้แก่ เมือก มันเทศ มันแกวลาว

มันมือเสือ มันสำปะหลัง (ชนิดเผาะ)มันดีแรด ผลไม้ ได้แก่ ผลไม้แดง แอปเปิ้ล ลูก มะกล่ำตาช้าง ทับทิม น้อยหน่า เงาะ ลำไย สาลี่ พลับ สาลี่ หัวจิ้น ส้มเขียว หวาน ส้มแป้น กระท้อน ส้มซ่า ส้มเกลี้ยง ส้มกระวังกาญู ส้มโอ มะขามหวาน ลิ้นจี่ กระท้อน ลิ้นจี่สด ลำไยแห้ง ลำไยสด สับปะรดสด สับปะรดกวน มะดัน ขนุน มะไฟ ลูกยอ พักทอง พักเขียว มะเขือเทศ แดงไทย แดงโม อุ่นสด อุ่นแห้ง มะละกอสุก น้ำ ได้แก่ น้ำพุทธรณ์ น้ำดอกมะลิ น้ำเดยหอม กะทิสด อื่นๆ ได้แก่ สาธุสถาน สาธุ วิลาส ขนบั้งจิต ชะเอมเทศ เนย น้ำมันโค ลูกบัว กระจับสด หัวไทย กลอย เหง้าบัว ขนบั้งปอนด์ นมสด

พิธีกรรมข้าวทิพย์ มีขั้นตอนที่ยุ่ยากสลับซับซ้อนพอสมควร แต่นั่นก็ไม่ใช่ อุปสรรคในการทำแม้แต่น้อย เราจะต้องจัดเตรียมสิ่งของที่ใช้ในการกวนข้าวทิพย์ หรือ อเนกสรปายาสก็คือเครื่องปรุงที่ใช้สำหรับกวนข้าวทิพย์ ให้ครบ 100 สิ่ง และต้องเตรียม คนให้พร้อมก่อนจะเริ่มพิธี โดยลุงอินจันท์ได้เล่าให้เราฟังต่อ ถึงการเตรียมสิ่งของที่ใช้ใน การกวนข้าวทิพย์ว่า

สิ่งของที่ใช้ในการกวนข้าวทิพย์ ต้องมี 100 สิ่ง แต่หากว่าบางอย่างเราหาได้ ไม่ครบทั้งหมด เพราะบางครั้งอย่างผลไม้ที่ไม่ใช่ผลไม้ตามฤดูกาล เราหาไม่ได้ในท้องถิ่นของเรา แต่เราก็หาอย่างอื่นมาแทนได้ แล้วแต่ชาวบ้านจะหา มาแล้วพอนำมารวมกันแล้วต้องครบ 100 สิ่ง แล้วนำมาเป็นเครื่องกวน คำว่า “ปายาส” แปลว่า กวนหรือเอามาผสมกัน

หลังจากที่ได้มีการประชุมหารือแล้วได้ข้อสรุปเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ชาวบ้าน ผู้อาวุโส ที่มีความศรัทธาในความเชื่อบนประเพณีโบราณ และคนที่มีความรักใจกุศลใน การทำบุญร่วมกัน ก็จะช่วยกันนำสิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรมข้าวทิพย์ มารวมกันไว้ที่วัดหำจัดกร ตามกำลังศรัทธาและกำลังทรัพย์ของแต่ละคน ซึ่งก็มีชาวบ้านมาร่วมทำบุญ และผู้ที่สนใจ ทราบข่าวจากการประกาศเสียงตามสาย ก็นำสิ่งของมาร่วมทำบุญเป็นจำนวนหนึ่ง เพื่อ ความเป็นสิริมงคลในชีวิต และถือว่าการทำบุญในช่วงเทศกาลปีใหม่นี้

และวันที่ 12 เมษายน 2550 วันที่เื่องถ้าพูดเป็นทางการหน่อยก็อาจจะพูดได้ ว่า “วันฤกษ์งามยามดี” ที่มีพิธีกรรมข้าวทิพย์เกิดขึ้น หลังจากที่ได้มีการเหน็ดเหนื่อยและร่วม แรงกายร่วมแรงใจกันจัดเตรียมงานมาร่วมเดือน เพื่อให้ได้มาซึ่งงานในวันนี้ ในช่วงเช้า ชาวบ้านที่มาช่วยพิธี มีทั้งผู้อาวุโส วัยรุ่น เยาวชน รวมถึง เด็กตัวเล็ก ๆ มาร่วมพิธีกรรม ข้าวทิพย์เพื่อทำบุญร่วมกัน ได้ช่วยกันตระเตรียมของที่จะนำมาใช้กวนกันอย่างขุ่ขวาย อลหม่าน บ้างก็กำลังหุดมะพร้าว ซึ่งมะพร้าวที่ใช้คั้นกะทิใส่ในข้าวทิพย์นั้น จะต้องใช้คนขุด จะขุดด้วยเครื่องมือได้ผู้ขุดต้องทำพิธีสวมนงคล และนอกจากนี้แล้วต้องใช้น้ำผึ้งแท้เดือน 5 นำมาเป็นส่วนผสมในการปรุง และมองไปก็ไปเห็นคุณยายอีกกลุ่มหนึ่งกำลังนั่งเย็บกระทาง เพื่อใช้สำหรับใส่ข้าวทิพย์เพื่อเตรียมนำกลับไปรับประทานที่บ้าน และแถวๆ ที่สำหรับทำ พิธีจะมีคนป้าท่านหนึ่ง ซึ่งจะคอยบอกส่วนผสมว่าต้องประมาณอย่างไร ต้องใช้ส่วนผสม

ชื่อหนังสือพิมพ์	วันที่	ปีที่	ฉบับที่	หน้า
เชียงใหม่นิวส์	21 มี.ย. 2550	17	589	5

เท่าไร และแบ่งประเภทของส่วนผสมให้อยู่ด้วยกัน ว่าอะไรควรใส่ก่อนและอะไรควรใส่ลง
ไปที่หลัง ซึ่งแต่ละคนจะช่วยกันทำงานที่ตนเองถนัดมีความตั้งใจซึ่งตัวเราก็ก้มได้ ณ จุดนั้น
โดยไม่เห็นความเหน็ดเหนื่อยแม้แต่น้อย ทุกคนมาด้วยหัวใจเดียวกันเพื่อทำกุศลร่วมกัน

สถานที่ของโรงพิธี มีทำเลที่เหมาะสมไม่กว้างหรือแคบเกินไป มีประตูเข้า-ออกทั้ง
4 ทิศ แต่ละด้านมีรั้วขั้วตราขั้วประดับด้วย ธงขาว ธงชาติ ธงเสมาธรรมจักร ล้อมด้วย
สายลัญจมนิโคธรอบ ใช้สำหรับบูชาท้าวจุลโลกบาล และอาสนะหมอนเหลี่ยมเพื่ออัญเชิญ
ท้าวจุลโลกบาลทั้ง 4 ทิศ คือ

ท้าวอิตรโธมหาราช พร้อมบริวารประจำทิศบูรพา (ตะวันออก) ยก
ธงสามเหลี่ยมแดง

ท้าววิรุฬหมหาราช พร้อมบริวารประจำทิศทักษิณ (ใต้) ยกธงสามเหลี่ยมสี
เหลือง

ท้าววิรูปักษ์มหาราช พร้อมบริวารประจำทิศปัจฉิม (ตะวันตก) ยกธงสีหม่น

ท้าวเวรุหมหาราช พร้อมบริวารประจำทิศอุดร (เหนือ) ยกธงสามเหลี่ยมสีดำ
เพื่อมาช่วยอภิบาลประทานพร และน้ำทิพย์โอสถ

ผู้สูงอายุ 2-3 คน ก็จะเตรียมกับกระโทงใบใหญ่ 4 ใบ ดังตามทิศทั้ง 4
ต่อหน้าพระพักตร์ของเจ้าจุลโลกบาล และในโรงพิธีก็จะมีโต๊ะยาว สำหรับวางสิ่งของที่จะกวณ
โดยจะมีชาวบ้านนำเครื่องที่เตรียมและซังตวงไว้สำหรับ 4 ที่ ที่ทำเสร็จแล้วนำมาวางไว้
โดยจะต้องวางไว้ทั้ง 4 ทิศ ให้ตรงกับกระโทงที่จะกวณข้าวทิพย์

ในพิธีกวณข้าวทิพย์ สิ่งสำคัญที่จะขาดเสียมิได้นั้นคือ กลุ่มหนุ่มสาว ชาย 8
คนและหญิง 8 คน ที่ได้รับการคัดเลือกจากคนในหมู่บ้าน จะต้องมีความสมบูรณ์ดีคือเป็นผู้
บริสุทธิ์หรือพรหมจารี โดยฝ่ายชายจะเรียกว่า "จัดบุรุษช่างฝีมือ" ทำหน้าที่ในการกวณ
ข้าวทิพย์ และฝ่ายหญิง เรียกว่า สาวพรหมจารี ทำหน้าที่ผู้ปรุง เทเครื่องกวณลงในกระโทง
โดยก่อนที่จะมาทำหน้าที่ต้องมีการรับศีลและฟังเทศน์ ฟังธรรม 3 วัน ก่อนที่จะมาเข้าร่วม
พิธี

น้องดาริกา กาศมณี อายุ 14 ปี ซึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้านห้างจัดร ได้รับการ
คัดเลือกให้มาเข้าร่วมพิธีกวณข้าวทิพย์ ได้เล่าให้เราฟังว่า

สาวพรหมจารี จะต้องเป็นสาวที่ยังไม่เสียพรหมจรรย์ และต้องมีการรักษาศีล
ถึงจะมาเป็นสาวพรหมจารีได้ และต้องได้รับการคัดเลือกจากคนในหมู่บ้านก่อนความ
คิดเห็นของเด็กสาวที่ได้รับการคัดเลือกจากคนในหมู่บ้านให้เป็นสาวพรหมจารีที่ได้มี

ชื่อหนังสือพิมพ์	วันที่	ปีที่	ฉบับที่	หน้า
เชียงใหม่นิวส์	12 1 ส.ย. 2550	17	5819	5

ส่วนร่วมในกิจกรรมครั้งนี้

เมื่อถึงเวลา 12:00 น. ชายชุดขาวผู้ทำพิธี ได้ตีฆ้อง ดังประมาณ 3 ครั้ง เพื่อเป็นสัญญาณบอกให้รู้ว่า พิธีกรรมได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว จากนั้นผู้ที่ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรม ได้เข้าไปบริเวณที่ประกอบพิธีกรรม มีการเสกบริกรรมคาถา ต่าง ๆ ตามขั้นตอนแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ ที่ 4 มุม หรือที่เรียกว่า การขึ้นท้าวทั้ง 4 เพื่อเป็นการบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าพ่อขุนด่าน เจ้าผู้ครองนครเวียงดล และเจ้าจตุโลกบาล ทั้ง 4 ทั้งหมดนี้คือดวงวิญญาณบรรพบุรุษของบ้านห้างฉัตร ผู้ปกครองรักษาหมู่บ้าน

พิธีกรรมเริ่มขึ้น ทุกคนจะต้องเข้าไปทำพิธีกันภายในวัด เพื่อให้พระสงฆ์ทำพิธีบูชาพระรัตนตรัย มีการรับศีล 5 และกลุ่มหนุ่มสาวที่ได้ถูกคัดเลือกเป็นพรหมจรรย์ จะถูกเจิมหน้าผากและเจิมไม้พายเป็นสิริมงคลสำหรับกวนด้วยยันต์มหาอุด และแจกใบมะตูมให้สาวพรหมจรรย์ทำบุญ และแจกใบขนุนให้ช่างฝีมือทำเทียนกัน เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีกรรมทางศาสนา

จากนั้นพระสงฆ์จะทำพิธีประพรมน้ำมนต์ให้กับทุกคน ภายในบริเวณที่ประกอบพิธีกรรม อาราธนาพระปริตร ขัดตำนาน เจริญพุทธมนต์ สวดธัมมจักกัปปวัตตนสูตรมหาสมย จากนั้นก็ได้มีการบริกรรมคาถาถวายพานดอกไม้ทั้ง 4 มุม เพื่ออัญเชิญท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ร่วมประกอบพิธีกรรมในครั้งนี้ กลุ่มหนุ่มสาวพรหมจรรย์โดยแบ่งเป็น ชาย 2 คน หญิง 2 คน ก็จะประจำอยู่ที่กระโถนใหญ่สำหรับกวนข้าวทิพย์ เมื่อได้เวลาอันเป็นมงคลก็เริ่มเข้าสู่พิธีกวนข้าวทิพย์ เริ่มจากเทน้ำใบเตย โดยจะเอาของที่สูงยากลงไปก่อน จากนั้นก็ทยอยเครื่องกวนที่เตรียมไว้ลงไปจนหมด ช่างฝีมือก็จะทำหน้าที่ลงมือกวนไปเรื่อยๆ ส่วนสาวพรหมจรรย์จะทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยปรุงอยู่ข้างๆ

บรรยากาศโดยรวมๆ ของบริเวณที่ทำพิธี เต็มไปด้วยผู้คนให้ความสนใจ และคอยให้กำลังใจให้กับกลุ่มหนุ่มสาวพรหมจรรย์ซึ่งเป็นลูกหลานด้วยความภาคภูมิใจ แม้ท่าทางในการกวนอาจจะดูไม่ค่อยชำนาญนัก เนื่องจากกวนเป็นครั้งแรก แต่บ่งบอกได้ถึง ความตั้งใจ เป็นภาพความทรงจำดีๆ อีกภาพหนึ่งที่น่าจดจำหาได้ยากที่จะได้เห็นจากที่ไหน มองเห็นถึงความรักความสามัคคีใจหมู่คณะ ซึ่งไม่มีการแบ่งชนชั้นต่างช่วยกันทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด และนี่คือเสน่ห์ของประเพณีท้องถิ่น ประเพณีกวนข้าวทิพย์ของไทย

ชาวิณี บุณยสุต

ศูนย์ประสานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดลำปาง

จักรพงษ์ คำบุญเรือง

jakpong@chiangmainews.co.th